

El problema de Spinoza - Irvin D. Yalom

En aquest començament de mil·lenni abunden les novel·les que incorporen en el títol noms d'escriptors tan respectats com Dante, Kafka, Poe o Balzac. A vegades són biografies novel·lades, útils com a recurs divulgatiu, però també es pot tractar de ficcions sobre els crims que algun psicòpata ha comès després d'inspirar-se en l'obra d'un autor determinat. Aquestes novel·les amb escriptor incorporat rarament aporten novetats o exploren totes les possibilitats que brinda la ficció. No es pot dir el mateix d'*El problema de Spinoza*, d'Irvin D. Yalom.

Baruch Spinoza no va ser un novel·lista famós, sinó un filòsof auster. Nascut en una família jueva a l'Amsterdam del segle XVII, el seu racionalisme crític li va comportar el *cherem*, és a dir, l'expulsió pública de la comunitat, als vint-i-tres anys. Des de llavors va tenir prohibit acostar-se o comunicar-se de qualsevol manera amb qualsevol jueu, inclosos els de la seva família. Spinoza va canviar el Baruch per Bento i va continuar meditant i escrivint mentre treballava com a polidor de lents per a instruments òptics. La seva influència sobre la ciència natural, la secularització i la Il·lustració és enorme i indiscutible.

L'autor d'*El problema de Spinoza*, Irvin D. Yalom (Washington, 1931), és un psiquiatre que a partir dels seixanta anys va començar a escriure novel·les protagonitzades per personatges com Nietzsche o Schopenhauer. Tal com explica en el pròleg, feia temps que volia dedicar una novel·la a Spinoza, però el que sabia d'ell era ben poc novel·lesc, tret de l'episodi del *cherem*: li faltava material fins i tot per escriure una novel·la d'idees. Llavors va visitar el Museu Spinoza de Rijnsburg i es va assabentar que després que Alemanya envaís Holanda, Alfred Rosenberg –l'ideòleg del Tercer Reich– va endur-se tota la biblioteca del filòsof. A l'informe oficial de l'operació es pot llegir: “Conté valuoses primeres obres de gran importància per a l'exploració del problema de Spinoza”.

Els anys de formació

La tasca que es proposa Irvin D. Yalom és esbrinar què buscava l'ideòleg de l'antisemitisme en la biblioteca d'un pensador jueu. A la novel·la *El problema de Spinoza*, doncs, s'alternen les vides d'aquests dos homes. D'una banda, Baruch Spinoza, un filòsof dotat i precursor que va influir en Kant, Hegel i Einstein, entre molts altres. De l'altra, Alfred Rosenberg, als anys vint responsable del diari del Partit

Nacionalsocialista i un dels participants en el *putsch* de Munic, durant la guerra ministre dels Territoris Ocupats de l'Est, i finalment condemnat a la forca en els judicis de Nuremberg. El llibre s'ocupa sobretot dels anys de formació, quan les idees dels dos homes cristal·litzen. En el cas de Spinoza, no ens movem d'Holanda entre 1656 i 1666. En el cas de Rosenberg, passem d'Estònia a Alemanya, des de l'adolescència fins a la maduresa.

Yalom explora els paral·lelismes entre els dos homes, tot i que la qualitat de les obres respectives no admet comparació. Spinoza va ser un precursor brillant en més d'un àmbit: va considerar la Bíblia com una obra humana i, doncs, sense valor sagrat; va negar els miracles, l'altra vida i tots els fets que vulneressin les regles de la naturalesa, a la qual va equiparar la divinitat: "Com més gran és la nostra ignorància, més coses atribuïm a Déu". Alfred Rosenberg, en canvi, es va limitar a copiar les idees de pangermanistes com Houston Stewart Chamberlain, a les quals va afegir una mística delirant i una sintaxi desconjuntada. Hitler no es va cansar de recomanar la seva obra *El mite del segle vint*, que va ser el llibre més venut a Alemanya després del *Mein Kampf*.

El que intrigava Rosenberg de Spinoza era que el seu admirat Goethe el tingués com a escriptor de capçalera. ¿Com era possible que un geni alemany admirés un jueu? El fet que Spinoza hagués estat expulsat de la seva comunitat no era rellevant ja que Rosenberg considerava que un jueu ho és per raó de sang, i per tant no pot deixar de ser-ho. El problema de Spinoza es converteix així en el problema de Rosenberg.

Més enllà de les obres respectives, Yalom traça simetries i oposicions vitals i psicològiques: Spinoza és un home segur d'ell mateix, disposat a afrontar la soledat per coherència amb les seves idees, i que acaba sent venerat per una elit d'estudiosos. Rosenberg, en canvi, patia un notable complex d'inferioritat, una dependència de l'opinió dels altres —en particular, de Hitler—, i va ser menyspreat pels seus propis coreligionaris. Spinoza era un individualista acèrrim, capaç de separar-se del seu col·lectiu, mentre que Rosenberg va creure sempre en el determinisme col·lectiu: per ell, ser ari o jueu era definitiu i irrevocable. Spinoza va ser expulsat de la seva comunitat per negar que els jueus fossin el poble elegit; Rosenberg va ser respectat en el Tercer Reich perquè sostenia que la raça ària era superior a les altres. Spinoza era un argumentador prodigiós, mentre que Rosenberg es limitava a repetir llocs comuns poc elaborats. Spinoza va renunciar a tot buscant l'ataràxia epicuriana, mentre que a Rosenberg no el van satisfer prou les adulacions que va rebre ni els càrrecs que va acumular. Ras i curt: Spinoza és un capítol fonamental de la història de la filosofia,

mentre que Rosenberg és un fanàtic mediocre, una nota al peu d'una de la pàgines més sinistres del segle vint.

Dues vides dispars

L'encert d'Irvin D. Yalom és resseguir dues vides que són tan dispars que una es pot entendre com el negatiu de l'altra. A més de documentar-se i de distribuir la informació, organitza el llibre com una novel·la d'intriga, deixant sempre cada final de capítol amb un misteri que estimula la lectura. Però no ens enganyem: *El problema de Spinoza* és una novel·la d'idees. Qui hi busqui escenes espectaculars s'equivoca de llibre. En canvi resulta adequat per a qui es vulgui iniciar en aquests dos homes, tan influents per diferents motius i en direccions oposades.

El llibre també planteja altres qüestions que van més enllà de les personalitats dels protagonistes i que es poden aplicar a debats oberts en els nostres dies. La primera qüestió es refereix a la dialèctica entre saber i callar: ¿fins a quin punt el coneixement es pot desvincular d'un públic? ¿és prou satisfactori acumular un saber si no tenim possibilitats de comunicar-lo? La segona qüestió té a veure amb la relació entre racionalisme i sensibilitat: situant la raó en primer terme, ¿no ens arisquem a debilitar les nostres possibilitats de gaudi estètic? La mateixa pregunta es podria formular en relació amb el sentit de l'humor i en el camp de les relacions sentimentals. La tercera qüestió té a veure amb les possibilitats de canviar el paradigma (en aquest cas, la religió jueva) des de dins o des de fora. Totes tres qüestions sorgeixen de la vida de Spinoza, ja que la funció de Rosenberg a la novel·la es limita en gran part a posar de relleu la figura del filòsof holandès.

Perquè els lectors s'endinsin en les idees dels dos protagonistes, Yalom crea dos personatges que hi dialoguen, els interroguen i els estimulen. Un és l'amic estudiós de Spinoza, amb qui discrepa cordialment i davant el qual sintetitza el seu pensament de manera comprensible. L'altre és el psiquiatre de Rosenberg, que mira d'entendre les motivacions últimes de les seves obsessions. Algun d'aquests diàlegs pot resultar massa esquemàtic, alguna afirmació massa forçada. Potser és el preu que hem de pagar, ja que el motiu del llibre són les idees, i no sembla possible divulgar-les d'una manera més directa mantenint les convencions d'una novel·la. Yalom ha sabut posar en contacte dues personalitats tan diferents, i inventar-se tot el que no sabia de manera versemblant. Al final del llibre, com fan els restauradors més honestos, explica quines parts de la novel·la reproduïxen la història, i quines són obra seva.